ÅRATAL

– ur handikapphistorien

ÅRATAL

– ur handikapphistorien

Årtalen på omslaget anger några viktiga händelser i handikapphistorien. Alla årtal illustrerar framsteg utom ett, 1935, då den första steriliseringslagen trädde i kraft.

Författare: Inger Persson Bergvall och Malena Sjöberg
Grafisk form, omslag: Katarina Lindahl
HandikappHistoriska Föreningen 2012
www.hhf.se
Tryck: Lenanders Grafiska AB
ISBN 978-91-637-1274-6
3:e upplagan

Innehåll

Inledning	4
Handikapprörelsen	5
Social trygghet	12
Skola	18
Arbete	24
Boende	27
Tillgänglighet	32
Kultur	37
Mänskliga rättigheter	43
Årtal	47
Referenser	56

Inledning

Den här skriften handlar om viktiga händelser i den svenska handikappolitikens historia.

Historien om samhällets insatser för personer med funktionsnedsättning började med fattigstugorna. Där fanns både barn, gamla och de som inte kunde arbeta på grund av en funktionsnedsättning. Efter fattigvårdens tid kom en ny epok av avskiljande på särskilda institutioner. Till en början var det privata välgörare, oftast välgörarinnor, som tog initiativ till att inrätta institutionerna och senare övertogs ansvaret av det offentliga. Barnen måste lämna sin familj för att få skolundervisning och omvårdnad. På 1940-talet börjar den moderna välfärden sakta utformas, även för personer med funktionsnedsättning. Deras livsvillkor började bli en politisk fråga tidigt på 1970-talet, främst genom att handikapprörelsen ställde allt tydligare krav. Det offentliga samhället gjorde alltfler insatser för att förbättra livsvillkoren. Men parallellt med det levde institutionerna kvar i många år. Och det är fortfarande långt kvar till ett samhälle för alla utan diskriminering.

För att göra historien överblickbar har vi delat in den i åtta områden. Vi börjar med att berätta om handikapprörelsen, som startat en rad insatser och sedan verkat för att det offentliga, det vill säga stat, kommuner eller landsting, skulle ta ansvar på område efter område. De övriga kapitlen handlar om social trygghet, skola, arbete, boende, tillgänglighet, kultur och mänskliga rättigheter.

Tanken med skriften är att ge en överskådlig bild av händelser, insatser, lagar, politiska beslut som tillsammans utgör den svenska handikappolitiska historien. Men det har inte varit möjligt att ta med allt, så sammanställningen är inte heltäckande.

Skriften är utgiven av HandikappHistoriska Föreningen, HHF, inom ramen för arvsfondsprojektet Handikapphistoria i kulturarvet.

Handikapprörelsen

Mitten av 1800-talet var den tid då folkrörelserna började växa fram på allvar. Nykterhetsrörelsen kom igång på 1820-talet, då den första nykterhetsföreningen bildades. Frikyrkorörelsen började organiseras i mitten av 1800-talet. Mot slutet av 1800-talet startade arbetarrörelsen och kvinnorörelsen. Några av handikapporganisationerna hörde till de tidigaste folkrörelserna, även om de flesta bildades långt in på 1900-talet. Organisationerna har från början haft uppgiften att vara mötesplats för människor med erfarenhet av att leva med en speciell funktionsnedsättning. Med åren fick många organisationer också alltmer uppgiften att arbeta samhällsförändrande för delaktighet.

Arbete och kamratskap

Handikappföreningarna bildades ibland av personer som själva hade en funktionsnedsättning. Det var kamratföreningar, men man ville också solidariskt hjälpa varandra att få arbete och ge ekonomiskt stöd när det behövdes. En del andra föreningar startades av läkare eller andra som inte hade någon egen funktionsnedsättning. Allra först att bildas var Döfstumföreningen i Stockholm. Föreningen kom till 1868 och var i praktiken öppen för döva i hela landet fram till 1922 då Svenska Döfstumförbundet bildades. De Blindas Förening bildades i Stockholm 1889 av några personer som arbetade på Arbetshemmet för blinda. Föreningen hade inte några ekonomiska resurser så vice ordföranden Alrik Lundberg, som senare blev ordförande, började samla in pengar. Han var själv blind, kom från ett välbärgat hem och hade fått god utbildning. I föreningens tidning Phosphoros berättades det fyrtio år senare:

> ”De summor som genom dir Lundbergs insamlingar tillförts de blinda låta sig inte överblicka i en handvändning, men säkert är, att de bestämmas av 7-siffriga tal. Ett av de mål, som styrelsen hade föresatt sig var att upprätta en sjukkassa för de blinda och

redan två år efter det stora insamlingsarbetets början kunde en sådan komma till stånd.”

Nästa organisation att bildas var Svenska Föreningen för Dövas Väl. Den startade 1921 och vände sig till hörselskadade. Initiativtagare var Gerda Meyerson, som själv hade en hörselnedsättning och bland annat hade varit med och bildat Centralförbundet för Socialt Arbete. Dövas väl ordnade bland annat arbete åt kvinnor, hörapparatutprovning och träffar där det fanns tillgång till hörselutrustning. 1923 tog en annan kvinna, Anna Vogel, initiativ till att bilda Kamratföreningen De Vanföras Väl. Hon var föreståndare vid vanföreanstalten i Göteborg och hade själv ingen funktionsnedsättning. I dag heter organisationen DHR, Förbundet för ett samhälle utan rörelsehinder.

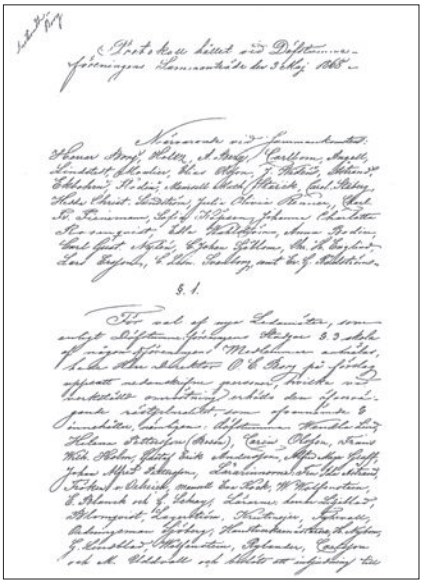

Protokoll 1868 när första handikappföreningen bildades.

I början av 1900-talet bildade patienterna på landets sanatorier föreningar för att stödja varandra. Många tuberkulossjuka var mycket fattiga och kunde få ekonomisk hjälp från föreningen. 1939 gick fyra föreningar samman för att arbeta för bättre tbc-vård efter sanatorievistelsen. Det blev TBC-sjukas kommitté, nuvarande Hjärt- och Lungsjukas Riksförbund.

Organisationer i samarbete

1942 bildade fyra handikapporganisationer det första samarbetsorganet på riksplanet, Samarbetskommittén för partiellt arbetsföra, ursprunget till nuvarande Handikappförbunden. Organisationerna var De Blindas Förening, De Lungsjukas Riksförbund, De Vanföras Väl och Svenska Föreningen för Dövas Väl. Syftet var främst att

verka intressepolitiskt för rätten till arbete och den nybildade kommittén uppvaktade tidigt regeringen i frågan. Fler medlemsorganisationer kom till och 1962 ändrade kommittén namn till Handikappförbundens Centralkommitté, HCK, nuvarande Handikappförbunden. Idag, 2012, är 39 förbund medlemmar. 2009 bildade några förbund ett annat samarbetsorgan, Lika Unika, som delvis har en annan inriktning än Handikappförbunden.

Fler organisationer bildades

Sedan 1940-talet har det bildats en rad handikapporganisationer. Några exempel: Svenska Diabetesförbundet bildades 1943. Nuvarande Reumatikerförbundet startades 1945 av andra organisationer, som LO och arbetsgivareföreningen. Riksförbundet mot Astma och Allergi bildades 1956, Neurologiskt Handikappades Riksförbund 1957, Svenska Psoriasisförbundet 1963 och Riksförbundet för Social och Mental Hälsa 1967.

Ofta har organisationerna bildats av personer med diagnoser som tidigare inte uppmärksammats eller med diagnoser som för inte så länge sedan ledde till en tidig död, t.ex. Attention och Sällsynta diagnoser. Människor med funktionsnedsättningar och sjukdomar som inte funnits tidigare har också bildat organisationer, till exempel Föreningen för de Neurosedynskadade 1962, Hiv-Sverige 1990 och Narkolepsiföreningen 2011.

Föräldrar till barn med funktionsnedsättning organiserade sig också tidigt. 1955 samlades föräldrar till barn med cp-skada i ett förbund som efter flera namnbyten nu heter RBU, Riksförbundet för Rörelsehindrade Barn och Ungdomar.

De som hade barn med utvecklingsstörning träffades på institutionerna när de besökte sina barn. 1943 bildades Föräldraföreningen för psykiskt vanlottade vid Carlslunds vårdhem och 1956 samlades föräldrar från olika håll i landet och bildade FUB, idag Riksförbundet för Barn, Unga och Vuxna med Utvecklingsstörning.

Att föra sin egen talan

Många handikapporganisationer styrdes från början av personer med funktionsnedsättningar. Andra förbund har styrts av personer utan egen erfarenhet av den funktionsnedsättning de skulle företräda. Personskadeförbundet RTP är ett exempel på hur funktionshindrades ställning i den egna organisationen ibland har förändrats. Förbundet bildades 1946 med Ellika Ljunggren, själv polioskadad, som ordförande. I slutet av 1940-talet beslöt man att försöka höja föreningens status genom att välja en elit, ”personer av betydelse”, till så kallade huvudmän för verksamheten och den ursprungliga patientföreningen blev istället en stödförening. Först 1975 avskaffades huvudmännen.

I dag styrs och leds i stort sett alla organisationer av personer med funktionsnedsättning eller nära anhöriga.

De som tidigare hade svårt att komma till tals i sitt eget förbund var personer med utvecklingsstörning. Ett viktigt steg mot förändring togs 1968 när FUB ordnade en konferens för tjugo ungdomar med utvecklingsstörning. Efter den började organisationen förändras och medlemmarna med utvecklingsstörning började få inflytande. 1970 bildades en ungdomskommitté. På förbundets kongress 1976 motionerade en man med utvecklingsstörning om att utvecklingsstörda skulle vara representerade i styrelsen för förbundet. Så blev det och motionären adjungerades själv till styrelsen. Under 1980- och 1990-talen växte det inom förbundet fram lokala så kallade Klippanföreningar, där människor med utvecklingsstörning kunde diskutera frågor som de ansåg viktiga. 1995 bildades rikssektionen Klippan.

Handikappidrotten

Handikappidrotten är en del av idrottsrörelsen. Den första handikappidrottsföreningen var Hephata, dövas idrottsförening i Stockholm, som bildades 1892. Döva har fortsatt att ha sin egen idrottsrörelse medan idrottare med rörelsehinder,

synskada eller utvecklingsstörning är medlemmar i Svenska Handikappidrottsförbundet som bildades 1969. Förbundet har 480 föreningar som bedriver 18 olika idrotter.

Statsbidrag

Från 1977 får handikapporganisationer på riksnivå ett generellt årligt statsbidrag till sin verksamhet. Innan dess kunde de få tillfälliga statsbidrag för särskilda ändamål. En del förbund samlade också in pengar. Från 1950-talet till mitten av 1970-talet fick de också del av den så kallade valkollekten, pengar som förbunden, Röda Korset och Svenska Scoutförbundet samlade in på valdagen. När statsanslaget infördes bildades många nya organisationer av grupper som inte haft ekonomiska möjligheter tidigare. I dag finns det ett sextiotal handikapporganisationer som har statsbidrag. Många skaffar också pengar till verksamheten genom insamling, försäljning eller lotteriverksamhet.

Ett samhälle för alla

1969 bildades organisationen Anti-Handikapp (Läs mer på sidan 42) vars viktigaste budskap var att funktionsnedsättningar alltid ska ses i relation till samhället. Den tanken blev också grundbudskapet i handikapprörelsens första handikappolitiska program Ett samhälle för alla, som kom 1972. I inledningen stod det:

> ”Handikapp är i stor utsträckning en följd av brister i samhället. Därför kan många handikapp elimineras. Det gör man genom att förändra samhället.” Och vidare: ”Med hänsyn till de negativa miljö- och samhällsfaktorerna räcker det inte med att anpassa individen till samhället. Kravet måste nu omfatta anpassning av miljö och samhälle till medborgarnas behov.”

Det blev upptakten till det miljörelaterade handikappbegreppet som senare har påverkat bland annat FN:s arbete. Ett samhälle för alla innehöll krav på en rad olika områden, till exempel anpassad kollektivtrafik och stärkt anställningstrygghet för personer med funktionsnedsättning, mer resurser till specialundervisning och en utbyggd habilitering och rehabilitering. Programmet krävde

En affisch av Poul Ströyer till HCK:s våroffensiv 1974.

också rätt till hjälpmedel. I dag har många av kraven lett till förändring, men inte alla. Kraven på tillgänglighet, arbete och ekonomisk trygghet har rörelsen framfört ett antal gånger under de år som gått. Lagar och regler har ändrats många gånger men mycket återstår innan personer med funktionsnedsättning har samma levnadsvillkor som andra.

På 1970-talet började rörelsen arrangera demonstrationer för att skapa uppmärksamhet om sina krav. Ibland sjöngs det kampsånger.

Text: Sture Hallberg
Melodi: Fridolf Rudins "Om man inte har för stora pretentioner"

Nu så är det dags igen,
och nu tål vi inga "men…",
vi ska drabba Sverige med demonstrationer.
Jämlikhet – det är vårt krav
och det kravet framförs av
alla här och våra organisationer.

Vi vill också vara me,
vi vill inte stå brevé.
Även vi har framtidsdrömmar och visioner.
Och den kunskap som vi har
den är alltför användbar
för att låsas in på vårdinstitutioner.

Vårat tålamod är slut,
och nu vill vi sjunga ut,
ventilera alla gömda aggressioner.
Om du vågar höra på
ska du ganska snart förstå
hur problemen döljs bak nya subventioner.

Arbetslivet lever det?
För vår del vi bara vet
att det skapar många brustna illusioner.
Varje ny examensdag
bryts en arbetsmarknadslag
och så får vi ännu fler förtidspensioner.

Det är vanligt här i Nord
att föra fram sitt krav i ord,
överlämna ståtligt skrivna petitioner.
Men nu har vi nog av ord
och vi lämnar våra bord
för att starta några små revolutioner.

Vårt förbund i HCK
kommer nu att driva på,
bryta okunskap och låsta positioner.
Vi ska jobba hand i hand för ett rättvisare land
och nu har vi mycket stora pretentioner.

Under Internationella handikappåret 1981 ordnade handikapprörelsen den hittills största demonstrationen om svensk handikappolitik. Demonstrationen hölls i Göteborg. Åtta tusen personer tågade till Liseberg där det hölls ett möte som tjugofem tusen personer deltog i. Under 1990-talet var demonstrationstågen sällsynta i handikapprörelsen, men 2003 hölls den första Tillgänglighetsmarschen i Stockholm och sedan dess har allt fler människor varje år samlats i allt fler städer för att demonstrera för ett tillgängligt samhälle och för en lag där bristande tillgänglighet omfattas av diskrimineringslagen.

Social trygghet

I det gamla Fattigsverige var människor hänvisade att klara sig själva. Socknen tog bara nödtorftigt hand om dem som inte hade någon till hjälp för att överleva. Enligt 1788 års förordning om socknens ansvar för de fattiga hade varje socken rätt att vägra att ta emot ”inhyseshjon och äldre eller mindre arbetsföra tjänstehjon” som ville flytta dit. Så när drängen Anders 1816 ansökte om att få flytta till Linköping tillsammans med sin familj fick han avslag. Fattigdirektionen förmodade att han skulle belasta socknens kassa eftersom han hade ”oförsel i ena lemmen”.

1847 kom en förordning som gav laglig rätt till fattigvård. Drygt hundra år senare, 1956, ersattes den dåvarande fattigvårdslagen av Lagen om socialhjälp. En modern välfärdsstat hade börjat byggas upp och det var dags att byta ut ordet fattigvård mot socialhjälp (i dag försörjningsstöd). 1982 infördes Socialtjänstlagen som ger kommunen det yttersta ansvaret för att människor får det stöd de behöver.

Institutioner öppnas

De tidigaste samhällsinsatserna för människor med funktionsnedsättning var olika typer av institutioner. Under andra halvan av 1800-talet byggdes det många, ofta på privat initiativ med ekonomiskt stöd från stat eller kommun. Fram till 1960-talet skiljde samhället inte på undervisning, boende och omvårdnad, utan samlade allt på institutionerna. (Läs mer på sidan 27.)

Redan på 1600-talet kunde fattiga komma till kurorterna och få medikamenter och dricka brunn utan att betala. De fattiga fick visserligen inte beblanda sig med de finare, betalande gästerna, men de fick tillgång till mineralvattnet. ”Den gudomliga barmhärtigheten kräver att alla Guds barn ska få tillgång till det undergörande

vattnet och från paradisets möjlighet får ingen stängas ute av materiella skäl", skriver Elisabeth Mansén i boken "Ett paradis på jorden". De fattigas kurortsvistelser betalades av husbonden, socknen, kyrkan och genom att det samlades in pengar bland de rikare brunnsgästerna.

I Fattigsverige härjade tuberkulosen. Tbc var främst de fattigas sjukdom från mitten av 1800-talet till långt in på 1900-talet och många tusen dog varje år. 1900 invigdes det första sanatoriet, byggt för pengar som samlades in för att fira att Oscar II suttit tjugofem år på tronen. Snart fanns det fler än femtio sanatorier och ett åttiotal mindre vårdinrättningar.

Den första sociala samhällsinsats för människor med funktionsnedsättning som inte var knuten till institutionerna var blindhetsersättningen som kom 1934. Den som var över sexton år och hade fått sin synnedsättning före sextio års ålder fick fem hundra kronor om året utan ekonomisk prövning. 1962 ändrades namnet till invaliditetsersättning och gällde även andra än synskadade. 1975 ersattes den av handikappersättningen.

Välfärdssamhället växer fram

På 1940-talet började välfärdsamhället så sakta ta form även för personer med funktionsnedsättningar. 1947 kom två lagar som fortfarande är något av grundpelare i den generella välfärden. Det var lagen om allmänna barnbidrag och lagen om allmän sjukförsäkring. (Det dröjde dock ända till 1955 innan sjukförsäkringen trädde i kraft.)

På 1950-talet ökade både tillgången och rätten till sjukvård och medicin. En del läkemedel blev kostnadsfria, till exempel insulin 1955, andra blev rabatterade. 1957 började man vaccinera alla skolbarn mot polio. Läkarvetenskapen gjorde stora framsteg för att bota, behandla och rädda liv. Tuberkulosen började försvinna tack vare att det kom botemedel på 1940-talet, att calmettevaccineringen

inleddes och att bostäderna blev bättre. På 1960-talet gjordes den första njurtransplantationen i Sverige, den första lungtransplantationen i USA och den första hjärttransplantationen i Sydafrika. 1970 kom sjukronorsreformen som innebar att det blev ett enhetligt pris för att gå till läkare i offentlig vård.

Under femtiotalet började också hjälpmedlen att utvecklas. Bilar anpassades till personer med rörelsehinder och små hörapparater att bära bakom örat utvecklades. Det blev möjligt att få bidrag till olika hjälpmedel. 1968 blev till exempel Permobilen, en tidig modell av elrullstol, ett fritt hjälpmedel.

Staten hade i huvudsak ansvar för hjälpmedelskostnaderna fram till 1976 då landstingen fick ansvaret. I dag finns det en hjälpmedelsorganisation i varje landsting men hjälpmedelsansvaret är uppdelat mellan landstinget, kommunen, försäkringskassan och arbetsförmedlingen beroende på om hjälpmedlet ska användas hemma, i skolan eller på arbetet.

1968 bildades Handikappinstitutet (i dag Hjälpmedelsinstitutet) för att vara ett centrum för kunskap om hjälpmedel och anpassning. Institutets huvudmän är staten och Sveriges Kommuner och Landsting. Handikappinstitutets föregångare var Svenska Vanföreanstalternas Centralkommitté, SVCK, som bildades 1911 efter en stor insamling. Selma Lagerlöf, som själv hade ett rörelsehinder, hade skrivit under uppropet till insamlingen och August Strindberg bidrog med fem tusen kronor. SVCK hade bland annat till uppgift att samordna vanföreanstalternas arbete och att utveckla protestillverkningen. I dag heter SVCK Svenska Kommittén för rehabilitering, SVCR.

Bort från institutionerna

På 1960-talet började tanken om att avveckla institutionerna ta form. Den första handikapputredningen arbetade i tio år från 1965 och resulterade i stora reformer, framför allt att vanföreanstalterna började avvecklas. Människor med funktionsnedsättning skulle leva

och bo som andra, vilket ställde nya krav på stöd och insatser från samhället. En insats var vårdbidraget för att hjälpa föräldrar att ha sina funktionshindrade barn hemma. Bostadsanpassningsbidraget infördes liksom statsbidrag till färdtjänst. (Läs mer på sidan 34.)

Människor med utvecklingstörning som flyttade ut från institutionerna behövde stöd till ett bra liv. 1968 kom därför den första omsorgslagen som gav rätt till undervisning och daglig verksamhet. Landstingen fick ansvar för omsorgsverksamheten och skulle se till att det fanns elevhem och inackorderingshem. Året därpå presenterades ”Normaliseringsprincipen” som blev viktig för synen på utvecklingsstörda personers rätt till normala livsvillkor och vardagsmönster. Normaliseringsprincipen har nio punkter som handlar om rätten till normal dygnsrytm, normal veckorutin, normal årsrytm, normala utvecklingsfaser, att få sina krav respekterade, att få leva i en tvåkönad värld, samt att ha en normal ekonomisk standard och bo med normal byggnadsstandard. Normaliseringsprincipen presenterades av Bengt Nirje som var ombudsman på Riksförbundet för Utvecklingsstörda Barn, Ungdomar och Vuxna.

När människor flyttade från institutionerna blev det också tydligt att det behövdes en särskild myndighet för handikappfrågor. År 1965 inrättades Statens handikappråd med uppgift att samarbeta med andra myndigheter för att förbättra livsvillkoren för personer med funktionsnedsättning. Det inrättades handikappråd även i länen och kommunerna. Statens handikappråd fanns kvar till 1994. Handikappombudsmannen inrättades och verkade i femton år tills den blev en del av Diskrimineringsombudsmannen. Sedan 2006 är Handisam en samordnande myndighet i funktionshinderfrågor.

Internationellt handikappår och nedskärningar

Den generella välfärden växte och bidrog till att förbättra livsvillkoren för människor med funktionsnedsättning. Frågorna fick

uppmärksamhet, mycket tack vare att FN utnämnde 1981 till Internationella handikappåret. Året därpå, 1982, antog riksdagen för första gången ett nationellt handlingsprogram i handikappfrågor.

Men 1980-talet var samtidigt det årtionde då medborgarna började känna av nedskärningarna i offentliga sektorn. Redan i slutet av 1970-talet började det talas om att det var nödvändigt att minska samhällets kostnader och många politiker upprepade som ett mantra budskapet att alla måste vara med och spara. Svenska arbetsgivareföreningens direktör Karl-Olof Faxén ansåg 1976 att handikappade som inte arbetade hade det alldeles för bra. 1980 sa sjukvårdsminister Elisabeth Holm i en intervju i Östgöta Correspondenten att människor med utvecklingsstörning har det för bra och att det bör sparas i omsorgen till förmån för fler syncentraler. Hon menade att det kanske till och med vore en fördel för de utvecklingsstörda.

> ”I dag lever de ofta i en institutionsmiljö som har mycket högre standard än ett svenskt normalhem. Det kan inte vara så bra.”

1984 genomförde Statistiska centralbyrån, SCB, undersökningen ”Handikappades levnadsförhållanden”. Resultatet stämde inte riktigt med Elisabeth Holms och Karl-Olof Faxéns bild av verkligheten. Studien visade bland annat att personer med funktionsnedsättning bodde sämre än genomsnittet, samt hade sämre hälsa, sämre ekonomi och sämre förankring på arbetsmarknaden.

1986 presenterade Delegationen för social forskning det första handlingsprogrammet för svensk handikappforskning. Enligt programmet skulle forskningen framöver inriktas på bland annat handikappframkallande faktorer, effekter av socialpolitiska åtgärder och av behandling och rehabilitering. Sedan dess har forskningen om funktionshinder vuxit i omfattning. Många högskolor och universitet har ett centrum för handikappforskning och utbildning om funktionshinder på alla nivåer. Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap, FAS, har till uppgift att samordna

forskningen om funktionshinder. Det finns ett visst kunskapsutbyte mellan handikapprörelsen och forskarvärlden. Handikapprörelsen vill se mer forskning som tar sin utgångspunkt i medborgarskap och mänskliga rättigheter samt forskning som är mer samhällsinriktad än individinriktad.

Ny omsorgslag och ny handikapputredning

En av åttiotalets viktigaste reformer i handikappolitiken var den nya omsorgslagen 1986 som gav personer med utvecklingsstörning laglig rätt till särskilt stöd, till exempel expertinsatser, kontaktperson, daglig verksamhet och plats i en gruppbostad.

1988 tillsattes en ny handikapputredning som resulterade i en av de få reformerna i funktionshinderpolitiken under 1990-talet, Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS, och Lagen om assistansersättning, LASS, som trädde i kraft 1994. LSS innehåller tio olika insatser, som bidrar till att människor med omfattande funktionsnedsättningar kan ha makten över sina egna liv. Särskilt insatsen personlig assistans innebar en revolution och en nyvunnen frihet för många när den kom. Under 2000-talet har assistansreformen blivit föremål för politisk diskussion och utredd av ekonomiska skäl, vilket skapat oro hos assistansberättigade.

1999 presenterade utredningen om bemötandet av personer med funktionshinder sitt slutbetänkande ”Lindqvists nia” med nio förslag om hur bemötandet i offentliga sektorn skulle förbättras. Förslagen utvecklades sedan i den nationella handlingsplanen för handikappolitiken ”Från patient till medborgare” som riksdagen antog 2000. År 2011 antog regeringen ”En strategi för genomförande av funktionshinderspolitiken 2011- 2016”.

Skola

Den svenska skolans historia började på 1200-talet men i många århundraden var det långt ifrån alla barn som gick i skolan. Befolkningen var fattig, barnen behövde arbeta för familjens försörjning, många hade långt till skolan. Och av dem som hade en funktionsnedsättning var det inte många som kom till någon skola.

År 1842 kom så den allmänna folkskolan. Allmänna, men inte för alla. Samhället tog bara ansvar för de barn som kunde ta sig till skolan på egen hand och ta del av undervisningen utan särskilt stöd. Allmän skolplikt infördes 1882, fyrtio år efter folkskolan, men den gällde inte barn med funktionsnedsättning. De flesta blev kvar hemma, utan skolgång.

Barn med dövhet, hörselskada och synskada

Men det fanns eldsjälar och det fanns barn som hade turen att få undervisning. En eldsjäl var Pär Aron Borg. 1809 startade han Allmänna institutet för blinda och döfstumma i Stockholm och tre år senare flyttades undervisningen till Manilla på Djurgården. I slutet av 1870-talet flyttades de blinda barnen därifrån och 1888 stod Tomtebodaskolan klar att ta emot dem. Döva barn fick skolplikt 1889, och blinda barn 1896.

På 1870-talet byggdes det fler skolor för döva, bland annat i Lund och Vänersborg. De första åren fick eleverna undervisning på teckenspråk, men 1880 hölls en europeisk dövlärarkongress i Milano som bestämde att dövskolorna inte skulle undervisa på teckenspråk, utan oralt, muntligt. Beslutet blev förödande för döva barns uppväxtvillkor och språkutveckling (Läs mer på sidan 38). Dövskolorna var landstingens ansvar till 1938 då staten övertog dem. I dag finns det sex statliga specialskolor för döva.

Barn som inte är döva men har en grav hörselskada har ibland valt att gå i dövskolan, men de flesta har varit och är integrerade i den

vanliga skolan. Det har också länge funnits särskild undervisning för dem, den första startade 1902 i Göteborg på privat initiativ. 1922 bildades de första hörselklasserna och fram till 1970-talet blev de allt fler.

1967 inrättades Riksgymnasiet för döva i Örebro. 1984 utökades det med Riksgymnasiet för hörselskadade, också i Örebro.

Vid sidan om Tomtebodaskolan i Solna fanns en småskola för blinda barn i Växjö som öppnade 1884. Under 1900-talet fram till sjuttiotalet gick de flesta barn på Tomtebodaskolan men med åren började fler och fler i stället välja sin närmaste skola. 1956 bildades synklasser i Stockholm och Göteborg. På 1980-talet valde de flesta barn bort Tomtebodaskolan och 1986 gjordes skolan om till ett resurscenter där lärare kunde få pedagogiskt stöd. I dag har Specialpedagogiska skolmyndigheten ansvar för pedagogisk rådgivning när det gäller elever med olika funktionsnedsättningar.

Barn med utvecklingsstörning

På 1800-talet inrättade privatpersoner flera skolor för barn med funktionsnedsättning. Landets första anstalt för sinnesslöa, som personer med utvecklingsstörning kallades då, öppnades i Göteborg 1866 av prästdottern Emanuella Carlbeck. Skolan växte och 1875 flyttade hon till Johannesberg nära Mariestad tillsammans med trettio barn.

> ”Allt har gått så väl. Idel glädje och välvilja råder omkring oss. Därtill äro alla friska bland fyrtiosju personer, utom en liten flicka som lider af skrofler,”skrev Emanuella Carlbeck strax efter flytten.

Johannesbergs idiotanstalt var länge Sveriges största institution för barn med utvecklingsstörning. Där bodde som mest hundra barn och det fanns både skola, arbetshem och asyl för dem som kallades ”obildbara”, det vill säga barn med grav utvecklingsstörning.

Året innan Johannesberg öppnade inrättades den första anstalten för barn med epilepsi, både ”bildbara” och ”obildbara”. Anstalten låg i Jönköping.

1944 fick barn med utvecklingsstörning, som ansågs ”bildbara”, skyldighet att gå i sinnesslöskola. Landstinget fick huvudansvar för undervisningen. 1968 trädde den omsorgslag i kraft då *alla* barn med utvecklingsstörning för första gången fick rätt till undervisning. Särskolan blev kommunal 1996, ett par år efter det att kommunerna övertagit ansvaret för grundskolan och gymnasiet från staten.

Barn med rörelsehinder

På slutet av 1800-talet började det byggas vanföreanstalter där barn med rörelsehinder bodde och fick undervisning. Det fanns också sjukvård och ortopedi på anstalterna och de drevs oftast som välgörenhet. Den första vanföreanstalten i Sverige var Arbetsskolan för vanföra (senare Änggården) i Göteborg, som startade 1885. Åren därefter kom Eugeniahemmet i Stockholm och Österhemmet i Helsingborg. På flera håll i landet fanns det yrkesutbildning för unga med rörelsehinder, bland annat på Norrbackainstitutet. Så småningom fick institutet både realskola och en gymnasieklass som hörde till Solna gymnasium. Den fanns kvar till 1979.

Ungdomar som idag behöver anpassad undervisning, habilitering och kanske bostad med service på grund av omfattande rörelsehinder kan söka till riksgymnasium med rh-anpassad utbildning. Riksgymnasierna finns i Göteborg, Kristianstad, Stockholm och Umeå. Undervisningen ingår i den kommunala gymnasieskolan.

Institutionerna börjar ifrågasättas

På 1950-talet kom ett och annat tecken på att institutionerna för barn med funktionsnedsättning började ifrågasättas. 1950 anmäldes Helsingborgsanstalten av en före detta elev. Anmälan handlade bland annat om hårda bestraffningar. 1954 kom ”Betänkande angående vanföreanstalternas och Eugeniahemmets skolor och skolhem” med beskrivningar av regler och bestraffningar. 1959 gjorde

journalisten Lis Asklund ett radioprogram om Eugeniahemmet där några elever berättade om tvång och straff. Programmet bidrog till att allmänheten fick veta hur barnen hade det på vanföreanstalterna.

I mitten av 1950-talet kom de första rh-klasserna för barn med rörelsehinder. Nu kunde några barn gå i samma skola som andra barn, om än i särskilda klasser. År 1962 hade de flesta barn i Sverige haft skolplikt i över hundra år. Det vill säga nästan alla, för först det året fick också barn med rörelsehinder skolplikt. En del barn hade gått i den vanliga skolan redan innan, men de hade inte kunnat förvänta sig stöd eller anpassning från skolans sida.

1965 kom lagen om elevhem som innebar att landstingen skulle ordna bostäder med service för elever med rörelsehinder.

Eugeniahemmet 1940. Mitt i bilden sitter en flicka, Karin Westlund, som senare blev ordförande för DHR.
© Solna Hembygdsförening.

Skolanstalterna för barn med rörelsehinder började tömmas på barn. 1969 kom en ny läroplan för grundskolan, Lgr 69, som sa att elever med funktionsnedsättning skulle kunna gå i vanliga klasser och få individuellt stöd där. Ordet integrering började höras ofta i skolpolitiken.

En berättelse om utestängning och instängning

Funktionshindrade barns skolhistoria är en berättelse om utestängning och instängning. Och om privat välgörenhet, med vissa bidrag från staten eller kommunen. Föräldrarna till barn med rörelsehinder eller utvecklingsstörning hade, åtminstone i teorin, två alternativ att välja mellan. Antingen ha sitt barn kvar hemma utan skolgång eller låta barnet flytta hemifrån, bo i en sovsal och få komma hem till familjen på sommarlovet – och inte alltid ens då. Men i praktiken hade många föräldrar inget val. Läkarna tog oftast för givet att barn med en sådan funktionsnedsättning inte kunde bo hemma och de flesta föräldrar lydde auktoriteterna.

I sin bok ”Siws liv” berättar Siw Eriksson om när hennes mamma lämnade henne på Eugeniahemmet 1946.

> ”Detta ska bli ditt andra hem några år framåt”, sa mamma. ”Du ska väl vara här med mig”, frågade jag och började känna mig osäker på det där med läxor och kamrater. ”Nej, det ska jag inte vara”, svarade mor. ”Här finns det snälla systrar som tar väl hand om dig. Så får du lova att lyda och vara en snäll flicka och duktig i skolan ska du vara. Du får visa oss vad du har lärt dig redan till jul. Vi ska försöka komma och hämta dig så du får fira julen hemma.”

Det hände till och med att barn kom till anstalten redan i förskoleåldern och sedan tillbringade hela sin skoltid där. Många blev kvar upp i vuxen ålder för att få en yrkesutbildning. En del bodde där hela livet.

Långt kvar till integrering

Det är långt kvar innan barn med funktionsnedsättning är integrerade och inkluderade i skolan. De hänvisas ofta till en annan skola än den de själva vill välja, därför att den skolan inte är tillgänglig eller därför att kommunikationerna inte fungerar. Detta blev ännu tydligare efter friskolereformen 1992. Friskolor hade till en början rätt att välja vilka barn man skulle ta emot, men 2012

konstaterade Diskrimineringsombudsmannen att det var olagligt för en friskola att vägra ta emot en elev med funktionsnedsättning. En funktionsnedsättning får inte användas som skäl till att neka en elev plats på en skola.

1994 kom en ny läroplan för grundskolan, Lpo 94. Det var första gången som grundskolan, sameskolan, specialskolan och särskolan fick en gemensam läroplan med samma mål, värdegrund och ansvarsfördelning.

Arbete

När Döfstumföreningen i Stockholm bildades 1868 var föreningens första syfte att skaffa arbete åt medlemmarna. Arbete har sedan dess varit en av handikapprörelsens viktigaste frågor. Något år efter det att döva bildade sin förening hyrde några unga synskadade hantverkare en verkstad och bildade föreningen Arbetshemmet för blinda. Flera av de tidiga handikapporganisationerna skapade arbete åt sina medlemmar, för både gemenskapens och inkomstens skull.

Korgmakare.
Foto: Karl H Henried,
Nordiska museet

Yrkesutbildning fanns på skolor och institutioner för personer med rörelsehinder, synnedsättning och dövhet. I många år var det huvudsakligen hantverksyrken det handlade om för männen, framför allt korgmakare, bokbindare, skomakare, snickare och skräddare. Kvinnorna fick oftast lära sig sömnad och hushållsarbete. Omkring 1930 inrättade man en arbetsförmedling på vanföreanstalten i Göteborg.

På 1930-talet började handikapporganisationerna verka för att människor med funktionsnedsättning skulle kunna få mer integrerade jobb på arbetsmarknaden. 1933 skrev De Vanföras Väl, nuvarande DHR, till socialminister Gustav Möller och föreslog att staten skulle anställa fler vanföra. Ministern lovade att utreda saken och två år senare kom svaret som visade att samhället inte var redo att se personer med funktionsnedsättning som en arbetskraft i vanlig bemärkelse:

”Kungl. Maj:t finner ovannämnda framställning av Kamratföreningen De Vanföras Väl inte föranleda någon Kungl. Maj:ts åtgärd.”

Några år senare lyckades däremot TBC-sjukas kommitté, nuvarande Hjärt- och Lungsjukas Riksförbund, få staten att börja utreda lungsjukas möjligheter till försörjning efter sanatorievistelsen.

1942 gjorde några handikapporganisationer tillsammans ett nytt försök att få samhället att ta ansvar för frågan om arbete. Fyra organisationer bildade Samarbetskommittén för partiellt arbetsföra och uppvaktade socialministern om att tillsätta en utredning om ”de partiellt arbetsföras yrkesutbildning och inpassning i produktionen”. Den här gången gav uppvaktningen resultat.

Kollektiva insatser bättre än individuella

Året därpå tillsatte regeringen Kjellmankommittén, där representanter för Samarbetskommitten för partiellt arbetsföra ingick. Slutbetänkandets förslag handlade om möjligheterna till yrkesutbildning och omskolning, arbetsträning och arbetsprövning. För första gången skulle staten ta ansvar för partiellt arbetsföras sysselsättning. Ett viktigt förslag var arbetsvården, den första av samhällets arbetsmarknadspolitiska insatser för personer med funktionsnedsättning. Kommittén ansåg också att frågan om arbete skulle lösas med kollektiva insatser framför individuella, ett principiellt synsätt som varit viktigt genom åren.

1974 kom Främjandelagen till stöd för alla som hade svårt att få arbete, även människor med funktionsnedsättning. Lagen gav Arbetsmarknadsverket rätt att kräva information om hur ett företag rekryterade personal och till och med rätt att tvinga företaget att rekrytera på ett annat sätt. Men Främjandelagen har hittills aldrig använts.

1978 kom Sysselsättningsutredningens delbetänkande Arbete åt handikappade där man bland annat försökte blåsa liv i Främjandelagen. Även den här utredningen ansåg att samhället skulle ha rätt att påverka rekryteringen av arbetskraft och att arbetsgivarna skulle ta större ansvar för att alla fick en chans. Utredningen föreslog också anställningsformen lönebidrag och möjligheter att pröva ett arbete även om man har förtidspension.

22 april 1978. Demonstration för Allas Rätt till Arbete.
Foto: Helena Frykstrand

När Sysselsättningsutredningen hade presenterats ordnade handikapprörelsen en demonstration i Stockholm för allas rätt till arbete där drygt fyra tusen personer deltog. Rörelsen tyckte att många förslag var bra, men otillräckliga. HCK:s ordförande Bengt Lindqvist skrev i tidningen Handikappsamverkan:

> ”Regeringen har valt att även denna gång låta handikappades centrala krav falla till marken utan åtgärder. Att presentera så lite under så uppseendeväckande former måste karaktäriseras som mycket likt ett illusionsnummer.”

1980 infördes lönebidrag. Arbetsgivare kunde då få nittio procents bidrag till lönen för personer med nedsatt arbetsförmåga. I dag är reglerna delvis ändrade. Samma år inrättades Samhällsföretag,

nuvarande Samhall, som har till uppgift att skapa arbete åt personer med funktionsnedsättning.

1999 kom en lag som förbjöd diskriminering i arbetslivet av personer med funktionshinder. Sedan 2008 är lagen ersatt av diskrimineringslagen.

Boende

Under den andra halvan av 1800-talet byggdes många institutioner för människor med funktionsnedsättning. De flesta inrättades för att ge vård och undervisning till barn och initiativtagarna var ofta kvinnor ur samhällets övre skikt som kunde satsa egna pengar i sådana välgörenhetsprojekt. De fick också ofta bidrag från kommunen eller staten. Synen var den att personer med funktionsnedsättning behövde avskiljas för att tas om hand. De skulle skyddas från det omgivande samhället. När det gällde personer med psykiska funktionsnedsättningar ansågs det också att andra människor behövde skyddas från dem.

Att föras bort från sitt hem var alltså i hundra år det enda sättet att få något stöd från samhället och så är det fortfarande för människor med utvecklingsstörning i stora delar av världen. Det är bara i Norge och Sverige som ingen längre bor på institution. Redan 1920 fanns det faktiskt tankar om en annan ordning i vårt land. Då kom ett betänkande från den statliga utredningen ”Riktlinjer för vanförevårdens vidare utveckling” där det stod:

> ”Åtskilligt talar för att den nuvarande typen av isolerade vanföreanstalter i själva verket representerar ett övergångsstadium”.

Utredarna hade rätt, men det skulle dröja femtio år innan institutionerna började stängas. När avvecklingen kom igång skedde det i olika takt och på skilda sätt beroende vilken grupp det handlade om.

Bostadsanpassning

För personer med rörelsehinder togs ett steg 1959 när man gjorde försök med bostadsanpassning efter förslag från Bostadspolitiska utredningen. Den som behövde anpassning och visade upp godkända ritningar kunde få upp till sju tusen kronor i bidrag. 1963 blev rätten till bostadsanpassningsbidrag permanent.

Men många av dem som hade omfattande funktionsnedsättningar behövde inte bara anpassning utan också service för att kunna leva och bo på egen hand. Det fanns fortfarande tusentals vuxna med rörelsehinder som bodde kvar hos föräldrarna, på sjukhus och ålderdomshem därför att det inte fanns bostäder med service. Handikapprörelsen hade talat om det behovet i många år och 1965 hände det något i frågan. Men det var välgörenhetssverige som agerade, inte välfärdssamhället.

Röda fjädern och Fokushusen

Den stora insamlingen Röda Fjädern sattes igång, en spektakulär tillställning som fick många att skänka pengar och bära den röda fjädern på rockslaget. Evenemanget inleddes med svensk tevehistorias första insamlingsgala med Lennart Hyland som programledare.

Insamlingen gav drygt elva miljoner kronor som användes som grundplåt till att bygga bostäder som var tillgängliga för personer med rörelsehinder, de så kallade Fokushusen. De byggdes i fjorton städer och rymde sammanlagt knappt tre hundra lägenheter. Röda fjäderninsamlingen kom i en brytningstid. Samhället hade börjat radikaliseras och många i handikapprörelsen var kritiska mot insamlingen därför att den utgick från synen att funktionshindrade människors livsvillkor var en välgörenhetsfråga och inte en fråga om det offentligas ansvar. Det fanns också kritik mot att det byggdes särskilda hus för människor med rörelsehinder, vilket stred mot hela tanken om integrering och delaktighet. Mats Denkert, journalist på De Handikappades Riksförbund, DHR, skrev i förbundets tidning att Fokus var ”befrielseverket som svek”.

”DHR:s påverkansarbete mot institutioner har börjat ge resultat, och nu byggs Fokushusen, en punktinsats där man löser alla behov inom huset och alltså bygger upp nya institutioner”, konstaterade Mats Denkert.

Behovet av tillgängliga bostäder och service var stort. 1970 presenterade DHR en undersökning bland 350 personer under sextio år, som bodde på långvården. Det var det alternativ de hade, trots att de inte var i behov av vård. Studien visade bland annat att fler än hälften måste gå till sängs före klockan sju. Bara fyrtio procent hade eget rum.

Boendeservice och byggnormer

Även om Fokushusen var en form av institution gav de en nyvunnen frihet åt knappt trehundra personer och handikapprörelsen ställde nu allt starkare krav på en bra boendeservice i alla kommuner. Boendeservicen började byggas ut i många kommuner, men den gjorde det inte möjligt för hyresgästerna att helt styra sitt eget liv. Det var först med LSS och rätten till personlig assistans och bostad med service som människor med omfattande funktionsnedsättningar fick den möjligheten, nästan trettio år efter Fokushusen. (Läs mer på sidan 17.)

Från 1960-talet har det kommit lagar och byggnormer om tillgänglighet för att människor med funktionsnedsättningar ska kunna bo bra och ha en fungerande vardag. Rätten till hjälpmedel har också betytt mycket. (Läs mer på sidorna 14 och 32.) I mitten av 1980-talet kom utredningsbetänkandet ”Bo på egna villkor” som handlade om bostadsförhållandena för äldre, långvarigt sjuka och personer med funktionsnedsättning. Riksdagen röstade senare enhälligt för propositionen där det bland annat stod:

”Alla människor, oberoende av behovet av stöd, hjälp och vård, har rätt till en bostad med god tillgänglighet och god utrymmes- och utrustningsstandard i en miljö som ger förutsättning för ett aktivt deltagande i samhället.”

”Hopkrupna låg de som skrynkliga äpplen under täckena”

På 1950-talet började media skildra hur människor med utvecklingsstörning levde på institutionerna. En som i hög grad bidrog till att avslöja misären och övergreppen var Karl Grunewald som arbetade på Medicinalstyrelsen, senare Socialstyrelsen, och gjorde många inspektionsresor i landet. I sin bok ”Från idiot till medborgare” om utvecklingsstördas historia beskriver han en del av det han såg.

> ”Vid en inspektion på Vipeholm 1964 noterade jag att 100 patienter faktiskt aldrig kom ur sängarna. De hade förvridna, magra kroppar, var vresiga och autistiska. Hopkrupna låg de som skrynkliga äpplen under täckena. Det tillhörde min rutin att lyfta på täcket hos alla för att få någon slags kontakt och fånga atmosfären i deras liv. Någon skötare kunde varna i förväg: Akta dig, han slår till.” (Läs mer på sidan 45.)

För att människor med utvecklingsstörning skulle kunna flytta ut från institutionerna började landstingen öppna inackorderingshem med personal. Det första kom 1965. Flera personer, oftast fyra, hade varsitt rum i en lägenhet eller en villa. De delade vardagen och hemmen hade ofta institutionsprägel. På 1980-talet bytte inackorderingshemmen namn till gruppbostäder. Man kunde bo i eget rum eller ha en egen lägenhet i en trappuppgång där det också fanns gemensamma utrymmen. Idag är det många som bor i egen lägenhet och har stöd av personliga assistenter.

Frågan om hur vuxna med utvecklingsstörning ska bo har väckt känslor och debatt vid varje stor förändring. Diskussionerna har bland annat handlat om dilemmat mellan å ena sidan rätten till frihet och integritet och å andra sidan behovet av stöd.

Independent Living

En organisation som arbetade för personlig assistans och rätten att styra sitt eget liv var Stockholm Independent Living, STIL, som

bildades 1984 och som numera heter Stiftarna av Independent Living i Sverige. STIL arbetade för personlig assistans och för att assistansanvändarna själva skulle vara arbetsgivare. Organisationen hade sitt ursprung i Berkeley i Kalifornien, där den bildades som en medborgarrättsrörelse av unga människor som hävdade sin rätt till tillgänglighet och till ett oberoende och självständigt liv. Nu finns Independent Living i många länder, och i många städer i Sverige.

Den psykiatriska vårdens mörka historia

Den psykiatriska vårdens historia är lika mörk som utvecklingsstördas historia. I mitten av 1970-talet hade institutionsstängningen pågått ett antal år men det fanns fortfarande ett tjugotal mentalsjukhus där 19 000 människor bodde.

Människor som har upplevt den psykiatriska vården har vittnat om omänskliga vårdmetoder och övergrepp, inte minst i Pockettidningen R som började ges ut 1970. Tidningen samarbetade med de så kallade R-förbunden, bland andra Riksförbundet Social och Mental hälsa, RSMH, och syftet var att skildra livsvillkoren på institutionerna för människor med psykiska funktionsnedsättningar, missbrukare och kriminella. 1977 berättade tidningen om Elisabeth som i åtta månader legat med fastbundna armar och ben på en brits, täckt med en plastsäck i ett kalt rum på Långbro sjukhus i Stockholm. Fallet Elisabeth fick stor uppmärksamhet i media, liksom många andra skildringar i Pockettidningen R.

1995 genomfördes en stor reform inom psykiatrin. De som fortfarande fanns kvar i den slutna psykiatriska vården skulle flytta ut i egna lägenheter eller gruppbostäder. Kommunerna fick ansvar för att ordna sysselsättning, stöd i boendet och lokaler där människor kunde träffas. Det inrättades också så kallade personliga ombud som skulle finnas som stöd i vardagen. Men kommunerna har fått kritik för att många inte får det stöd de behöver i sitt dagliga liv. Personer med psykiska funktionsnedsättningar har haft, och har fortfarande, svårt att få insatser från LSS trots att de tillhör lagens

personkrets. Bristen på stöd gör att många är hemlösa och lever ett miserabelt liv.

Tillgänglighet

Ett tillgängligt samhälle är förutsättningen för att alla ska kunna vara delaktiga. Det handlar om att kunna ta sig fram, ta sig in och att kunna delta. Handikapprörelsen har arbetat för tillgänglighet så länge rörelsen funnits, även om kraven har sett olika ut vid olika tidpunkter. I början handlade det mest om att ge medlemmarna praktisk, individuell hjälp till delaktighet. Några exempel är De Dövas Väl som började prova ut hörapparater redan på 1920-talet och De Blindas Förening som började utbilda ledarhundar 1938. År 1954 fick De Vanföras Väl regeringens ja till att personer med rörelsehinder skulle kunna få medel från arvsfonden för att skaffa sig motorfordon. 1957 fick räddningskåren i Stockholm betalt av föräldraföreningen för utvecklingsstörda barn för att skjutsa barn till skolan. I Göteborg skaffade föräldraföreningen en egen buss 1958.

Efter hand inriktade handikapporganisationerna alltmer sitt arbete på att få både den offentliga sektorn och privata ägare att ta ansvar för ökad tillgänglighet i sin egen verksamhet.

I skälig omfattning

1966 ordnade Handikappförbundens Centralkommitté, HCK, en konferens om tillgänglighet tillsammans med bland annat Röda Korset. HCK:s ordförande Richard Sterner berättade att i hela Stockholms län med 31 kommuner fanns det inte en enda tillgänglig samlingslokal. Vid det laget hade det ändå börjat hända något, åtminstone i lagstiftningen, för samma år fick Byggnadsstadgan en ny regel som sa att allmänna lokaler skulle vara tillgängliga för

personer med nedsatt rörelseförmåga. Men med tillägget ”i skälig omfattning”, vilket gjorde det möjligt att bortse från bestämmelsen. Några år senare gällde regeln även för dem med nedsatt orienteringsförmåga och arbetslokaler och bostäder började lyda under samma bestämmelse. Formuleringen ”i skälig omfattning” fanns kvar.

1971 JO-anmälde HCK SJ och Stockholms landsting därför att de struntade i tillgängligheten när de byggde nya pendeltågsstationer, till exempel den i Jordbro. Efter några år kom svaret från JO som ansåg att ”stationen hade byggts enligt lagen eftersom det skulle medföra oskäliga kostnadsökningar att bygga tillgängligt”. Nu blev HCK:s krav ännu starkare om att formuleringen ”i skälig omfattning” måste bort. HCK förklarade varför:

> ”Det går inte att kompromissa bort handikapp. Det är sällan ett handikapp låter sig infinnas i skälig omfattning.”

Medlemmar i handikapprörelsen som också var socialdemokrater började driva frågan inom sitt parti. Den socialdemokratiska partikongressen 1975 röstade för att skärpa lagen och 1977 ströks den inskränkande formuleringen. 1984 anslog staten tre hundra miljoner kronor för tillgänglighetsskapande åtgärder i bostadshus. Det hjälpte inte så mycket, två år senare konstaterade HCK att bara sjuttio miljoner av pengarna hade använts. Att den största delen av summan låg outnyttjad tyder på att varken offentliga eller privata aktörer såg tillgänglighet som en viktig fråga.

Genom åren har det tillkommit många bestämmelser, till exempel krav på hiss, regler om dörrmått, om att det ska finnas plats för medhjälpare i badrum, plats för utomhusrullstol i bostäder och så vidare. Många regler har varit betydelsefulla, men lagstiftningen har också gjorts svagare på en del punkter och människor med funktionsnedsättning stöter fortfarande på otaliga trappor, trånga hissar och otillgängliga toaletter. Krav på ”minskat krångel” och färre statliga regler har i praktiken gått ut över krav på tillgänglighet.

Rökförbud – en fråga om tillgänglighet

Nu handlar tillgänglighet inte bara om trappor och trösklar. För många blir till exempel en restaurang otillgänglig om det röks där. Mot just den otillgängligheten har samhället dock gjort tydliga insatser. 1993 blev det rökförbud i allmänna lokaler och från 2005 får man inte röka på restauranger efter ett omdiskuterat förslag från Nationella folkhälsokommittén.

Färdtjänsten växer fram

När människor med funktionsnedsättning flyttade ut från institutionerna till egna bostäder behövde de resa och förflytta sig som andra. Eftersom kollektivtrafiken inte var tillgänglig växte det fram andra lösningar. I vissa kommuner blev det brandkåren som fick fungera som färdtjänst, till exempel i Malmö där brandmän 1955 började skjutsa barn med cp-skada till förskolan och skolan. (Ordet färdtjänst kom till 1968 i en intern tävling på Johannes brandstation i Stockholm.) I många år var sådana enstaka insatser det enda som fanns att tillgå och det var först i 1965 års handikapputredning som möjligheterna att resa för första gången togs upp i en utredning.

Alltfler kommuner inrättade färdtjänst men det var inte överallt man hade begrepp om hur stort behovet var. Göteborgs transportservice för handikappade beräknade 1967 att 550 personer skulle använda servicen men det visade sig att 1 300 anmälde sig direkt. Under åren 1975-1992 fick kommunerna statligt bidrag till färdtjänst, men på många håll var det dyrt att åka. I Lund protesterade handikappföreningarna när kommunen 1978 ville höja priset för en resa till fyrtio kronor. Motsvarande resa med buss kostade två och åttio.

1984 inrättades riksfärdtjänsten som ger rätt att resa med färdtjänst i hela landet. 1997 kom Lagen om färdtjänst och Lagen om riksfärdtjänst. Lagarna innebar att färdtjänsten blev en trafikpolitisk

fråga i stället för som tidigare en social angelägenhet inom socialtjänstlagen.

Pelle Kölhed på perrongen med ett otillgängligt tåg 1988.
Foto: Kerstin Rasmusson, A-bild

Bilstöd

1966 kom en bestämmelse om att personer med rörelsehinder kunde få bidrag till att köpa bil om de behövde den för att kunna arbeta eller studera. Drygt tjugo år senare kom en ny förordning. Nu kunde man få bilstöd, inte bara för arbete och studier, utan också för att kunna leva ett självständigt liv. I dag kan även föräldrar till barn med funktionsnedsättning få bilstöd. Den anpassning av bilen som behövs får man utan kostnad.

Att kunna ta sig fram

På 1970-talet var samhället redo att ta tag i frågan om tillgängligheten i kollektivtrafiken, åtminstone på pappret. 1975 kom Hakoutredningens betänkande Handikappanpassad kollektivtrafik. På utredningens förslag beslutade riksdagen 1979 att de allmänna färdmedlen skulle vara tillgängliga inom tio år. Det var en principiellt viktig lag som rörelsen ofta hänvisade till, men de tio åren räckte inte till för att få en tillgänglig kollektivtrafik.

2000 kom så den nationella handlingsplanen ”Från patient till medborgare” och väckte nytt hopp om tillgänglighet i både byggnader och allmänna kommunikationer. Enkelt avhjälpta hinder i allmänna lokaler och på allmänna platser skulle vara borta 2010 och precis som 1979 fick kollektivtrafiken tio år på sig att bli tillgänglig, fast nu med ordet ”bör” i stället för ”ska”. Kollektivtrafiken blir sakta alltmer tillgänglig men det finns fortfarande många bussar och tåg som människor med funktionsnedsättning inte kan utnyttja.

Ett annat viktigt dokument är EU:s bussdirektiv från 2001 som handlar om tillgängligheten på bussar och som alla EU-länder ska följa.

Sedan 1980-talet har handikapprörelsen arbetat ihärdigt för en lag mot diskriminering på grund av otillgänglighet. 1990 infördes en sådan lag i USA, Americans with Disabilities Act, och två år senare föreslog den svenska handikapputredningen en motsvarande svensk lag i slutbetänkandet ”Ett samhälle för alla”. Men det blev ingen lag. Under 2000-talets första årtionde lade rörelsen ner mycket kraft på det arbetet. År 2009 hade man nått så långt att regeringen tillsatte en utredning i frågan och 2010 kom betänkandet ”Bortom fagert tal – om bristande tillgänglighet som diskriminering”. Utredningen föreslog att Diskrimineringslagen ska få en ny bestämmelse om förbud mot diskriminering i form av bristande tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning. År 2012 finns ännu ingen lag men i juni det året beslutade riksdagen dock att ”ge regeringen tillkänna att återkomma med lagstiftning om diskriminering”.

Kultur

Att kunna vara delaktig i kulturutbudet förutsätter att man får möjlighet att kommunicera och ta del av information, media, litteratur och så vidare. Det är en fråga om tillgänglighet och demokrati.

Den första samhällsinsatsen för att personer med funktionsnedsättning skulle kunna vara kulturellt delaktiga gällde radion. 1925 började radiotjänst med sina sändningar och tre år senare fick ”blinda medellösa” rätt till fri radiolicens.

Punktskrift, talböcker och taltidningar

Långt tidigare fanns punktskriften med sex punkter som konstruerades 1829 av den franske blindläraren Louis Braille. 1865 kom den första boken på punktskrift ut i Sverige. Senare reste folkbildaren Amy Segerstedt till Paris för att lära sig punktskrift, återvände och skapade det första biblioteket för punktskriftsböcker 1882.

Den första talboken, AJ Cronins ”De gröna åren”, kom 1955. Då började De blindas förening också med talboksutlåning. Till en början lästes talböckerna in på så kallat rullband. 1975 började kassettbanden komma och på 1990-talet utvecklades DAISY-formatet, den digitala talboken. Från 1963 kunde synskadade få bandspelare som kostnadsfritt hjälpmedel men så sent som på sjuttiotalet lästes bara två och en halv procent in, av de tio tusen böcker som trycktes på ett år.

1980 övertog staten ansvaret för att producera och låna ut böcker på både punktskrift och tal. Tal- och punktskriftsbiblioteket, TPB, blev då en myndighet. Av all litteratur som kommer ut i Sverige i dag ges knappt trettio procent ut som talböcker.

Den första dagstidningen som kom som taltidning var Kronobergaren, julafton 1977. År 1988 kom det en förordning om

att dagstidningar kan få statsbidrag för att ge ut taltidningar. Taltidningsutgivningen täcker landet, så att de flesta kan läsa åtminstone en lokaltidning. Alla tidningar som görs tillgängliga får statligt stöd för hela kostnaden. I dag kan synskadade få sin dagstidning på cd, via radioteknik, eller digitalt till mobiltelefonen. Än så länge är det kortversioner av tidningen som erbjuds men 2014 ska alla taltidningar finnas i digital form och innehålla hela tidningen.

Undervisning på Manillaskolan.
Foto: Karl H. Hernried, Nordiska museet

Teckenspråket

För döva är teckenspråket den första förutsättningen för kulturell delaktighet. Den som först började undervisa döva barn på teckenspråk var dövläraren Pär Aron Borg (Läs mer på sidan 18). Den teckenspråkiga undervisningen pågick till 1880 då en europeisk dövlärarkongress i Milano beslutade att dövskolorna inte längre skulle undervisa på teckenspråk utan med tal. De som förespråkade den orala metoden trodde att barnen skulle kunna avläsa

sina lärare på läpparna. Det förekom att eleverna tvingades sitta på händerna under lektionerna och att de fick smäll på fingrarna när de tecknade. I Sverige varade denna orala era i hundra år och hade till följd att generation efter generation av döva barn lämnade skolan med dåliga kunskaper och en torftig svenska eftersom de inte kunde tillgodogöra sig undervisningen.

I hundra år arbetade döva och deras organisation Sveriges Dövas Riksförbund med att förklara för dövskolor, dövlärare och skolmyndigheter att dövas första språk är teckenspråket och att det är nödvändigt för döva barn att få undervisning på teckenspråk.

När samhället på 1960-talet började satsa på att barn med funktionsnedsättning skulle gå i skolan tillsammans med andra barn hävdade många av okunnighet att det skulle gälla döva barn också. I flera decennier blev dövrörelsens kamp för teckenspråket också en kamp mot individualintegrering av döva barn. De måste ha teckenspråk, både i undervisningen och tillsammans med kamrater för att kunna bli integrerade. Dövrörelsen lyckades. Efter hundra år av språkligt och kulturellt förtryck erkände riksdagen 1981 teckenspråket som dövas första språk. Riksdagen beslutade också att dövskolorna ska undervisa på teckenspråk.

Tio år senare, 1991, inrättades världens första professur i teckenspråk vid Stockholms universitet.

Tolkar

Sedan 1968 har det funnits teckenspråkstolkning i landstingens regi med statliga medel. Året därpå startade Skolöverstyrelsen utbildning av teckenspråkstolkar. 1981 utvidgades rätten till tolk till att gälla dövblinda med flera och den som använder teckenspråk har rätt till vardagstolkning utan kostnad. 1973 beställdes tolkning vid 6 500 tillfällen. År 2000 var siffran 63 000.
1979 blev texttelefonen ett kostnadsfritt hjälpmedel för döva och 1982 kom Förmedlingscentralen som förmedlar samtal mellan tal-

telefoner och texttelefoner. Texttelefonen innebar en stor förändring i vardagen när den kom, men i dag liknar dövas kommunikationsmöjligheter andra människors tack vare bildmobiltelefoner, mail, sms, Facebook och annan teknik.

TV

Att kunna ta del av tv-programmen är en viktig förutsättning för kulturell delaktighet. 1967 uppvaktade Handikappförbundens Centralkommitté, HCK, Sveriges Radio om att göra tv-programmen tillgängliga för döva och hörselskadade. (Sveriges Radio och Sveriges Television var ett och samma bolag då.) Sveriges Radio var ännu inte redo för några genomgripande insatser för tillgänglighet. Textade program var man inte särskilt positiv till, det ansågs att texten störde bilden när hörande inte behövde den. Efter flera uppvaktningar av både Hörselskadades Riksförbund, Sveriges Dövas Riksförbund och HCK var tiden mogen för Sveriges Television att inrätta en särskild redaktion för text-TV 1979. Redaktionen skulle både texta vissa program och presentera textade nyheter. I TV:s nuvarande sändningstillstånd står det att alla tv-program ska vara textade 2013. I januari 2012 textades sextio procent av programmen.

Lättlästa böcker

1968 började Skolöverstyrelsen ge ut lättlästa böcker, så kallade LL-böcker, på försök. Tjugo år senare bildades LL-stiftelsen för att överta bokutgivningen och 1997 blev stiftelsen Centrum för lättläst. 1984 gavs det första numret av den lättlästa tidningen 8 SIDOR ut på försök. Tidningen finns fortfarande och kommer ut en gång i veckan.

Kultur åt alla

1965 tillsattes den första handikapputredningen som arbetade i drygt tio år. Utredningens betänkande ”Kultur åt alla” var speciellt redan till formen. Titeln fanns i punktskrift på omslaget och betänkandet inleddes med en sammanfattning på lättläst svenska. Det

som redan nämnts om utbildning för teckenspråkstolkar, tolkservice, texttelefon och att staten skulle ta över ansvaret för Tal- och punktskriftsbiblioteket fanns med bland förslagen.

Kultur åt alla

Annat som föreslogs och genomfördes var bland annat att döva barn och deras föräldrar skulle få möjlighet att lära sig teckenspråk. För hörselskadade skulle det finnas bättre hörselteknik i skolan och allmänna lokaler. De skulle också ha rätt till taltolk. Personer med utvecklingsstörning skulle få bättre möjligheter att gå på folkhögskola och delta i studiecirklar. Minst tre hundra böcker skulle ges ut på punktskrift varje år och inte kosta mer att köpa än en bok i svartskrift. Talböcker, punktskriftsböcker och lättlästa böcker skulle finnas på alla bibliotek. Biblioteken skulle också ha inläsningstjänst för personer med synnedsättning.

”Kultur åt alla” föreslog att den som arrangerar någonting för allmänheten ska ta ansvar för att alla kan delta och även stå för kostnaderna. Det gäller exempelvis hörslinga, teckenspråkstolk och fysisk anpassning.

Miljön skapar funktionshinder

I ”Kultur åt alla” beskrevs också för första gången officiellt det miljörelaterade handikappbegreppet, som var ett nytt sätt att se på funktionshinder och funktionsnedsättning. Med den tidens terminologi formulerades det förenklat ungefär så här: Handikapp är inte en egenskap utan en konsekvens av mötet mellan individen och

en otillgänglig miljö. Sedan dess har ordet handikapp tagits bort ur definitionsdokumenten. I dag, 2012, används begreppet funktionsnedsättning när man talar om individen och funktionshinder när det handlar om relationen till miljön.

Kultur av alla

Kulturell delaktighet handlar inte bara om att kunna vara åskådare och konsument utan lika mycket om att kunna utöva kultur. Att ha tillgång till podiet, inte bara till åskådarplatsen. Här är det bara möjligt att nämna några exempel på kulturinsatser av människor med funktionsnedsättning som haft betydelse för det kulturella samtalet och för synen på funktionshinder.

1968 gav Vilhelm Ekensteen ut boken ”På folkhemmets bakgård” som bidrog till ett nytänkande i handikapprörelsen. Boken var kritisk mot samhället och välgörenheten, och mot handikapporganisationernas sätt att arbeta. Ett av de viktigaste budskapen var att funktionsnedsättningar alltid ska ses i relation till samhället. Året efter det att boken hade kommit ut startades den samhällskritiska organisationen Anti-Handikapp med samma budskap som boken.

1970 bildades den teckenspråkiga teatergruppen Tyst Teater på dövas folkhögskola i Leksand. Sju år senare beslutade regeringen att Tyst Teater skulle ingå i Riksteatern. 1993 började de första döva eleverna på Teaterhögskolan i Stockholm. Tre skådespelare examinerades efter tre års utbildning.

1975 skrev Mats Denkert boken ”Blunda och skänk” som debatterade och kritiserade insamlingar och välgörenhet.

Den 4 november 1997 skrev mer än tusen människor med funktionsnedsättning om en vanlig dag i sitt liv. Uppmaningen att skriva dagbok kom från Nordiska museet och Handikapphistoriska föreningen. Berättelserna finns nu i museets arkiv. I projektet publicerades också boken ”Avig eller rät” med en del av berättelserna.

1996 grundades Glada Hudik-teatern i Hudiksvall med skådespelare med utvecklingsstörning.

1996 kom boken Poliominnen, utgiven av Nordiska museet och Riksförbundet för trafik- och polioskadade.

2004 fick Jonas Franksson, Marcos Hellberg och Olle Palmlöf Stora journalistpriset för sin tv-serie ”CP-Magasinet” som ”med humor, värme och utan omskrivningar på ett nyskapande sätt skildrar livet för en utsatt grupp på dess egna villkor”.

2010 startade HandikappHistoriska föreningen sitt projekt HAIKU, Handikapphistoria i kulturarvet.

Mänskliga rättigheter

Funktionshindrades historia rymmer många brott mot de mänskliga rättigheterna. Människor har varit instängda på institutioner, många har betraktats som obildbara, varit omyndigförklarade, blivit tvångssteriliserade och inte fått gifta sig. Personer med funktionsnedsättning får fortfarande inte teckna försäkringar som andra. Döva har berövats sitt språk. Långtifrån alla har haft rösträtt. Först 1948 fick personer som hade fattigvård rösta och först 1989 upphävdes omyndigförklaringen och alla medborgare fick rösträtt.

I rashygienens namn

Under den första hälften av 1900-talet begick samhället ett brott mot ett skrämmande antal människor, i rashygienens namn. 63 000 personer i Sverige tvingades eller övertalades att låta sterilisera sig. Men uppfattningen att samhället skulle styra vem som fick skaffa

barn fanns långt tidigare. 1757 utfärdades ett kungligt brev om att ”dårskap och fallandesot” (epilepsi) var hinder för att gifta sig. Det skulle dröja två hundra år innan lagarna om äktenskapsförbud avskaffades. 1969 togs förbudet bort för personer med epilepsi och 1974 för personer med psykisk funktionsnedsättning eller utvecklingsstörning. I dag får man gifta sig om man har ”rättslig handlingsförmåga”, det vill säga förstår innebörden i handlingen.

I början av 1900-talet fick de rashygieniska tankarna fäste hos många läkare och politiker, från höger till vänster. Folkhemsbyggare som Alva och Gunnar Myrdal ansåg att folkstammen skulle förbättras. 1922 öppnades Statens institut för rashygien och 1935 kom Sveriges första steriliseringslag som gjorde det möjligt att tvångssterilisera människor. 1941 skärptes lagen och justitieminister KG Westman förklarade varför:

> ”Syftet är att sanera den svenska folkstammen, att befria den ifrån fortplantning av arvsanlag som leda till att i framtida generationer det förekommer individer, som icke äro önskvärda medlemmar av ett sunt och friskt folk.”

Lagen fanns kvar till 1975. Av dem som steriliserades var 93 procent kvinnor trots att ingreppet är betydligt mer riskabelt för kvinnor än för män och trots att kvinnors fertilitet inte varar hela livet. Många av kvinnorna hade en utvecklingsstörning eller psykisk funktionsnedsättning. 1997 skrev Maciej Zaremba en artikelserie om steriliseringspolitiken i Dagens Nyheter. Artiklarna ledde till att personer som blivit tvångssteriliserade kunde få 175 000 kronor i ersättning från staten.

Samhällets rätt att omyndigförklara människor fanns kvar långt efter det att tvångssterilisering hade förbjudits. Omyndigförklaringen försvann 1989 och ersattes med förvaltarskap. I och med det fick alla svenska medborgare över arton år rätt att rösta.

Vipeholmsexperimentet

Övergreppen på institutioner för människor med funktionsnedsättning har varit oräkneliga. Ett av de mest uppmärksammade var det omfattande Vipeholmsexperimentet som inleddes 1946 på en anstalt för utvecklingsstörda utanför Lund. Forskningsprojektet gick ut på att under flera år ge en speciellt framställd söt och kladdig kola till en grupp människor på anstalten för att studera hur den påverkade kariesutvecklingen i tänderna. Experimentet avbröts 1953 sedan både forskningen och förhållandena på Vipeholm började uppmärksammas och kritiseras i media. Många av dem som utsatts för experimentet fick sedan sina förstörda tänder utdragna. Det vetenskapliga experimentet ansågs dock lyckat, det gav ny kunskap och ledde till rekommendationer om lördagsgodis och regelbunden tandborstning.

Internationellt arbete för mänskliga rättigheter

Den första halvan av 1900-talet var på många sätt en mörk tid för människor med funktionsnedsättning i Sverige. I Nazityskland fanns de med bland dem som förintades. Men i efterdyningarna av nazismen och andra världskriget kom det starka krav på etik och universella regler för mänskliga rättigheter i världen. Medan antalet tvångssteriliseringar steg mot sin kulmen i Sverige antog FN:s generalförsamling ”Den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna” (1948).

På 1970-talet antog FN flera dokument som gällde människor med funktionsnedsättning. 1971 antogs en förklaring om rättigheter för personer med utvecklingsstörning och 1975 kom Deklarationen om handikappades rättigheter.

1980 samlades representanter för handikapporganisationer från ett femtiotal länder till möte i Winnipeg i Kanada, och bildade Handikappinternationalen Disabled Peoples´ International, DPI.

Många av deltagarna kom från de fattiga delarna av världen. Den svenska handikapprörelsen är stark i det internationella samarbetet och svensk handikappolitik har högt anseende. Därför präglades DPI:s stadgar, manifest och handlingsprogram starkt av svensk handikappideologi. 1981 utsågs till FN:s internationella handikappår och året därpå antog FN:s generalförsamling ett Världsaktionsprogram i handikappfrågor.

1993 kom ”Standardreglerna för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktighet och jämlikhet”. Bengt Lindqvist, tidigare socialminister och ordförande i Handikappförbundens Centralkommitté och Synskadades Riksförbund, utsågs till FN:s rapportör för Standardreglerna.1994 antog Unesco Salamancadeklarationen som handlar om hur skolan ska anordna undervisning för elever med särskilda behov. 2006 antog FN:s generalförsamling den internationella konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. 2008 ratificerades den av Sverige och började gälla i vårt land 2009. Den svenska regeringen och handikapprörelsen bidrog på många sätt i arbetet med både Standardreglerna och konventionen.

Ett annat svenskt dokument som fått internationell betydelse är den så kallade ”Normaliseringsprincipen” från 1969. (Läs mer på sidan 15.)

Shia

1981 inrättades Handikapprörelsens biståndssekretariat, numera Svenska handikapporganisationers internationella utvecklingssamarbete, Shia. Shia samarbetar med handikapporganisationer i den fattiga delen av världen för att stärka de mänskliga rättigheterna för människor med funktionsnedsättning.

ÅRTAL

1700-talet
1757 utfärdades ett kungligt brev om att ”dårskap och fallandesot” (epilepsi) var hinder för att gifta sig.
1788 kom en förordning om socknens ansvar för de fattiga.

1800-talet
1809 startade Pär Aron Borg Allmänna institutet för blinda och döfstumma i Stockholm. 1812 flyttades undervisningen till Manilla på Djurgården.
1829 presenterade den franske blindläraren Louis Braille punktskriften.
1842 kom den allmänna folkskolan.
1847 kom en fattigvårdsförordning som gav laglig rätt till fattigvård.
1865 kom den första boken på punktskrift ut i Sverige.
1866 öppnade Emanuella Carlbeck landets första hem för sinnesslöa.
1868 bildades Döfstumföreningen i Stockholm.
1874 öppnades den första anstalten för barn med epilepsi, både bildbara och obildbara.
1879 flyttades de blinda barnen från Manillaskolan och
1888 var Tomtebodaskolan klar för inflyttning.
1880 beslutade en europeisk dövlärarkongress i Milano att dövskolorna inte längre skulle undervisa på teckenspråk utan med tal. 1981, hundra år senare, erkände riksdagen teckenspråket som dövas första språk.
1882 skapades det första punktskriftsbiblioteket ideellt.
1882 infördes allmän skolplikt.
1884 öppnades en småskola för blinda barn i Växjö.
1885 startade den första vanföreanstalten, Änggården i Göteborg.
1886 startade Eugeniahemmet i Stockholm.

1889 bildades De Blindas Förening i Stockholm.
1889 fick döva barn skolplikt.
1892 bildades Hephata, dövas idrottsförening i Stockholm.
1896 fick blinda barn skolplikt.

1910-talet
1900 invigdes det första sanatoriet.
1902 startade den första skolan för små barn med hörselnedsättning i Göteborg.
1911 bildades Svenska Vanföreanstalternas Centralkommitté, SVCK, numera Svenska Kommittén för rehabilitering, SVCR.

1920-talet
1920 kom den statliga utredningen Riktlinjer för vanförevårdens vidare utveckling.
1921 bildades Svenska Föreningen för Dövas väl, nuvarande Hörselskadades Riksförbund.
1922 bildades Svenska Döfstumförbundet, nuvarande Sveriges Dövas Riksförbund.
1922 bildades de första hörselklasserna.
1922 öppnades Statens institut för rashygien.
1923 bildades Kamratföreningen De Vanföras Väl, nuvarande DHR, Förbundet för ett samhälle utan rörelsehinder.
1928 fick ”blinda medellösa” rätt till fri radiolicens.

1930-talet
1930, cirka, inrättades en arbetsförmedling på Vanföreanstalten i Göteborg.
1930 började Dövas Väl med hörapparatutprovning.
1933 föreslog De Vanföras Väl förgäves att staten skulle anställa fler vanföra.
1934 infördes blindhetsersättningen. **1962** ändrades namnet till invaliditetsersättning och gällde även andra än synskadade. **1975** ersattes den av handikappersättningen.

1935 trädde Sveriges första steriliseringslag i kraft. **1941** skärptes lagen.
1936 bildades TBC-sjukas kommitté, nuvarande Hjärt- och Lungsjukas förbund.
1936 lyckades TBC-sjukas kommitté få staten att börja utreda lungsjukas möjligheter till försörjning.
1938 började De Blindas Förening utbilda ledarhundar.
1938 övertog staten ansvaret för dövskolorna.

1940-talet
1942 bildades Samarbetskommittén för partiellt arbetsföra. Namnet ändrades **1962** till Handikappförbundens Centralkommitté, HCK, nuvarande Handikappförbunden.
1942 uppvaktade Samarbetskommittén för partiellt arbetsföra regeringen om att tillsätta en utredning om ”de partiellt arbetsföras yrkesutbildning och inpassning i produktionen”.
1943 bildades Svenska Diabetesförbundet.
1943 bildades Föräldraföreningen för psykiskt vanlottade vid Carlslunds vårdhem.
1943 tillsatte regeringen Kjellmankommittén, där representanter för handikapporganisationernas samarbetskommitté ingick.
1944 fick barn med utvecklingsstörning, som ansågs bildbara, rätt och skyldighet att gå i sinnesslöskola. (Lagen om sinnesslöa 1944:477.)
1945 bildades Reumatikerförbundet.
1946 bildades Personskadeförbundet RTP. (Då enbart för personer med polioskada.)
1946 presenterade Kjellmankommittén sitt slutbetänkande (SOU 1946:24).
1946 inleddes det omtalade Vipeholmsexperimentet med kladdiga kolor på en anstalt för utvecklingsstörda.
1948 fick personer som hade stöd från fattigvården rösträtt i Sverige.

1948 antog FN:s generalförsamling Den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna.

1950-talet
1950 anmäldes Helsingborgsanstalten av en före detta elev. På **1950-talet** kom de första rh-klasserna för barn med rörelsehinder.
1952 kom den första anpassade körskolebilen.
1952 började man sälja små hörapparater.
1954 kom Betänkande angående vanföreanstalternas och Eugeniahemmets skolor och skolhem (1954:28).
1954 kunde personer med rörelsehinder få arvsfondsmedel för att skaffa sig motorfordon.
1955 började brandkåren i Malmö skjutsa barn med cp-skada till förskolan och skolan.
1955 kom den första talboken ut och De blindas förening startade talboksutlåning.
1955 blev insulin kostnadsfritt.
1955 bildades Centralstyrelsen för Sveriges CMR-föreningar, nuvarande Riksförbundet för Rörelsehindrade Barn och Ungdomar.
1956 bildades Riksförbundet mot Astma och Allergi.
1956 bildades Riksförbundet för Barn, Ungdomar och Vuxna med Utvecklingsstörning.
1956 ersattes fattigvårdslagen av Lagen om socialhjälp.
1956 bildades synklasser i Stockholm och Göteborg.
1957 började alla skolbarn att vaccineras mot polio.
1957 började räddningskåren i Stockholm att skjutsa barn med utvecklingsstörning till skolan. FUB betalade.
1959 gjorde journalisten Lis Asklund ett radioprogram om Eugeniahemmet.
1959 kom Bostadspolitiska utredningen (SOU 1957:31) med förslag om bostadsanpassningsbidrag.

1960-talet
1962 fick barn med rörelsehinder skolplikt.

1962 bildades Föreningen för de Neurosedynskadade.
1963 bildades Svenska Psoriasisförbundet.
1963 blev bandspelaren ett kostnadsfritt hjälpmedel för personer med synnedsättning.
1963 blev rätten till bostadsanpassningsbidrag permanent.
1964 införde staten vårdbidrag till föräldrar till barn med funktionsnedsättning.
1964 gjordes den första njurtransplantationen i Sverige och samma år den första lungtransplantationen i USA.
1965 inrättades den första myndigheten i handikappfrågor, Statens handikappråd.
1965 tillsattes den första handikapputredningen.
1965 kom Lagen om elevhem (1965:136).
1965 genomfördes insamlingen Röda Fjädern.
1966 fick Byggnadsstadgan en ny regel, § 42a, som sa att allmänna lokaler skulle vara tillgängliga för människor med nedsatt rörelseförmåga, men ”i skälig omfattning”. 1977 togs den inskränkande formuleringen bort.
1966 kom en bestämmelse (1966:368) om att personer med rörelsehinder kunde få bidrag till att köpa bil om de behövde den för att kunna arbeta eller studera.
1967 inrättades Riksgymnasiet för döva i Örebro.
1967 utfördes den första hjärttransplantationen i Sydafrika.
1967 bildades Riksförbundet för Social och Mental Hälsa.
1968 började Skolöverstyrelsen ge ut lättlästa böcker, så kallade LL-böcker, på försök.
1968 gav Vilhelm Ekensteen ut boken ”På folkhemmets bakgård”.
1968 inrättades teckenspråkstolkning i landstingens regi med statliga medel.
1968 bildades Handikappinstitutet, numera Hjälpmedelsinstitutet.
1968 blev Permobilen ett fritt hjälpmedel.
1968 kom den första omsorgslagen (1967:940) som gav människor med utvecklingstörning rätt till undervisning och daglig verksamhet.

1969 startade Skolöverstyrelsen utbildning av teckenspråkstolkar.
1969 bildades Svenska Handikappidrottsförbundet.
1969 kom en ny läroplan för grundskolan (Lgr 69) som sa att elever med funktionsnedsättning skulle kunna gå i vanliga klasser och få individuellt stöd.
1969 bildades den samhällskritiska organisationen Anti-Handikapp.
1969 togs förbudet mot giftermål bort för personer med epilepsi.
1969 presenterades Normaliseringsprincipen om rätten till ett normalt liv.

1970-talet
1970 bildades den teckenspråkiga teatergruppen Tyst Teater. 1977 blev gruppen en del av Riksteatern.
1970 kom sjukronorsreformen som innebar att det blev ett enhetligt pris för att gå till läkare i offentlig vård.
1970 började Pockettidningen R ges ut.
1971 antog FN:s generalförsamling Förklaringen om rättigheter för personer med utvecklingsstörning.
1971 JO-anmäldes SJ och Stockholms landsting av HCK därför att de struntade i tillgängligheten när de byggde nya pendeltågsstationer.
1972 skrevs HCK:s första handikappolitiska program ”Ett samhälle för alla”.
1974 kom Främjandelagen (1974:13).
1974 togs förbudet mot giftermål bort för personer med psykisk funktionsnedsättning eller utvecklingsstörning.
1975 avskaffades Lagen om sterilisering.
1975 antog FN:s generalförsamling Deklarationen om handikappades rättigheter.
1975 gav Mats Denkert ut boken ”Blunda och skänk”.
1975 fick kommunerna statligt bidrag till färdtjänst.
1975 kom Hakoutredningens slutbetänkande Handikappanpassad kollektivtrafik (SOU 1975:68).

1976 kom handikapputredningens betänkande ”Kultur åt alla” (1976:20).
1976 fick landstingen ansvar för hjälpmedelsverksamheten.
1977 fick handikapporganisationerna generellt statsbidrag för första gången.
1978 kom Sysselsättningsutredningens delbetänkande Arbete åt handikappade (SOU 1978:14).
1979 stängdes gymnasiet på Norrbackainstitutet.
1979 inrättade Sveriges Television en redaktion för text-TV.
1979 blev texttelefonen ett kostnadsfritt hjälpmedel för döva.
1979 beslutade riksdagen att kollektivtrafiken skulle vara tillgänglig inom tio år.

1980-talet
1980 tog staten ansvaret för att producera och låna ut böcker på både punktskrift och tal. Tal- och punktskrifts-biblioteket, TPB, blev då en myndighet.
1980 infördes lönebidrag.
1980 inrättades Samhällsföretag, nuvarande Samhall.
1981 utnämndes till FN:s internationella handikappår.
1981 ordnade handikapprörelsen sin hittills största demonstration om svensk handikappolitik.
1981 erkände riksdagen teckenspråket som dövas första språk.
1981 inrättades Handikapprörelsens biståndssekretariat, numera Svenska handikapporganisationers internationella utvecklingssamarbete, Shia.
1982 antog FN:s generalförsamling ett Världsaktions-program i handikappfrågor.
1982 antog riksdagen för första gången ett nationellt handlingsprogram i handikappfrågor (SOU 1982:46).
1984 kom utredningsbetänkandet ”Bo på egna villkor” (SOU 1984:78).
1984 anslog staten tre hundra miljoner kronor för tillgänglighet i bostadshus.

1984 bildades Stockholm Independent Living, STIL, numera Stiftarna av Independent Living i Sverige.
1984 inrättades riksfärdtjänsten.
1984 inrättades Riksgymnasiet för hörselskadade i Örebro.
1986 blev Tomtebodaskolan ett resurscenter.
1986 kom omsorgslagen (SOU 1985:568).
1986 presenterade Delegationen för social forskning det första handlingsprogrammet för svensk handikapp-forskning.
1988 tillsattes en handikapputredning.
1988 bildades LL-stiftelsen.
1988 kom en förordning (1988:582) om statsbidrag till dagstidningar som ger ut taltidningar.
1988 kom en förordning (1988:890) om bilstöd för att kunna leva ett självständigt liv.
1989 avskaffades omyndigförklaringen.
1989 fick alla medborgare över arton år rätt att rösta.

1990-talet
1990 bildades Hiv-Sverige.
1991 inrättades världens första professur i teckenspråk vid Stockholms universitet.
1992 kom friskolereformen.
1992 kom Handikapputredningens slutbetänkande ”Ett samhälle för alla” (SOU 1992:52).
1993 blev det rökförbud i allmänna lokaler (SFS 1993:581).
1993 antog FN:s generalförsamling Standardreglerna.
1994 antog Unesco Salamancadeklarationen.
1994 kom en ny läroplan för grundskolan, Lpo 94.
1994 kom Lagen om stöd och service till vissa funktions-hindrade, LSS (1993:387) och Lagen om assistansersättning, LASS (1993:389).
1994 inrättades Handikappombudsmannen. 2009 blev myndigheten en del av Diskrimineringsombudsmannen.
1995 genomfördes Psykiatrireformen.

1996 grundades Glada Hudik-teatern i Hudiksvall med skådespelare med utvecklingsstörning.
1996 kom boken Poliominnen, utgiven av Nordiska museet och Riksförbundet för trafik- och polioskadade.
1996 blev särskolan kommunal.
1997 skrev journalisten Maciej Zaremba en artikelserie om steriliseringspolitiken i Dagens Nyheter.
1997 kom Lagen om färdtjänst (1997:736) och Lagen om riksfärdtjänst (1997:735).
1999 presenterade utredningen om bemötandet av personer med funktionshinder sitt slutbetänkande ”Lindqvists nia” (SOU 1999:21).
1999 kom Lag (1999:132) om förbud mot diskriminering i arbetslivet av personer med funktionshinder. Sedan 2008 är lagen ersatt av Diskrimineringslagen (SOU 2008: 567).

2000-talet
2000 antog riksdagen en nationell handlingsplan för handikappolitiken, Från patient till medborgare (Prop 1999/2000:79).
2001 kom EU:s bussdirektiv (2001/85/EG).
2003 hölls den första Tillgänglighetsmarschen i Stockholm.
2004 fick Jonas Franksson, Marcos Hellberg och Olle Palmlöf Stora journalistpriset för sin tv-serie ”CP-Magasinet”.
2005 blev det rökförbud på restauranger.
2006 antog FN:s generalförsamling den internationella konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. 2008 ratificerades den av Sverige och började gälla i vårt land 2009.
2006 inrättades Handisam, en samordnande myndighet i funktionshinderfrågor.
2009 bildades samarbetsorganisationen Lika Unika.
2010 kom betänkandet Bortom fagert tal – om bristande tillgänglighet som diskriminering (Ds 2010:20).
2010 startade HandikappHistoriska föreningen sitt projekt Haiku, Handikapphistoria i kulturarvet.

2011 antog regeringen En strategi för genomförande av funktionshinderspolitiken 2011- 2016.
2013 ska alla TV-program vara textade.

Referenser

Denkert, Mats. Blunda och skänk. Insyn i handikapprörelsen. Rabén & Sjögren 1975.

Ekensteen, Vilhelm. På folkhemmets bakgård. Prisma förlag 1968.

Eriksson Siw. Siws liv. Liv i Sverige och RBU i Stockholms län 2004.

Grunewald, Karl. Från idiot till medborgare. De utvecklingsstördas historia. Gothia förlag 2009.

Mansén, Elisabeth. Ett paradis på jorden. Om den svenska kurortskulturen 1680 till 1880. Atlantis 2001.

Richette, Christian (red). Poliominnen. Nordiska museet och Riksförbundet för trafik- och polioskadade 1996.

Westergren, Christina & Magnusson, Catharina. Avig eller rät. Om funktionshinder i vår vardag. Carlssons 2000.

Protokoll och verksamhetsberättelser från HCK/HSO/Handikappförbunden 1942-2011.

Susanne Berg ”DHR: 80 år av rörelse”

Vilket år fick alla medborgare rösträtt?
När fick barn med rörelsehinder skolplikt?
Vilka år pågick tvångssteriliseringarna?
När erkändes teckenspråket av riksdagen?
När blev personlig assistans en laglig rättighet?

Svaren hittar du i den här skriften som innehåller uppemot två hundra viktiga årtal ur handikapphistorien. Det är nedslag i historien, men vi gör inte anspråk på att ge en fullständig bild.
Här beskrivs milstolpar och viktiga händelser som är okända för många, trots att de är en del av vår svenska historia. Visste du till exempel att det dröjde till 1968 innan alla barn fick skolplikt och till 1969 innan människor med epilepsi fick rätt att gifta sig?

Årtalen redovisas i en berättelse som ger ett historiskt sammanhang.

Skriften *Åratal – ur handikapphistorien* är också en berättelse om hur handikapprörelsen i decennium efter decennium arbetat och arbetar för ökad delaktighet för människor med funktionsnedsättning.

hhf
HandikappHistoriska Föreningen

ARVSFONDEN • ARVSFONDEN • ARVSFONDEN •